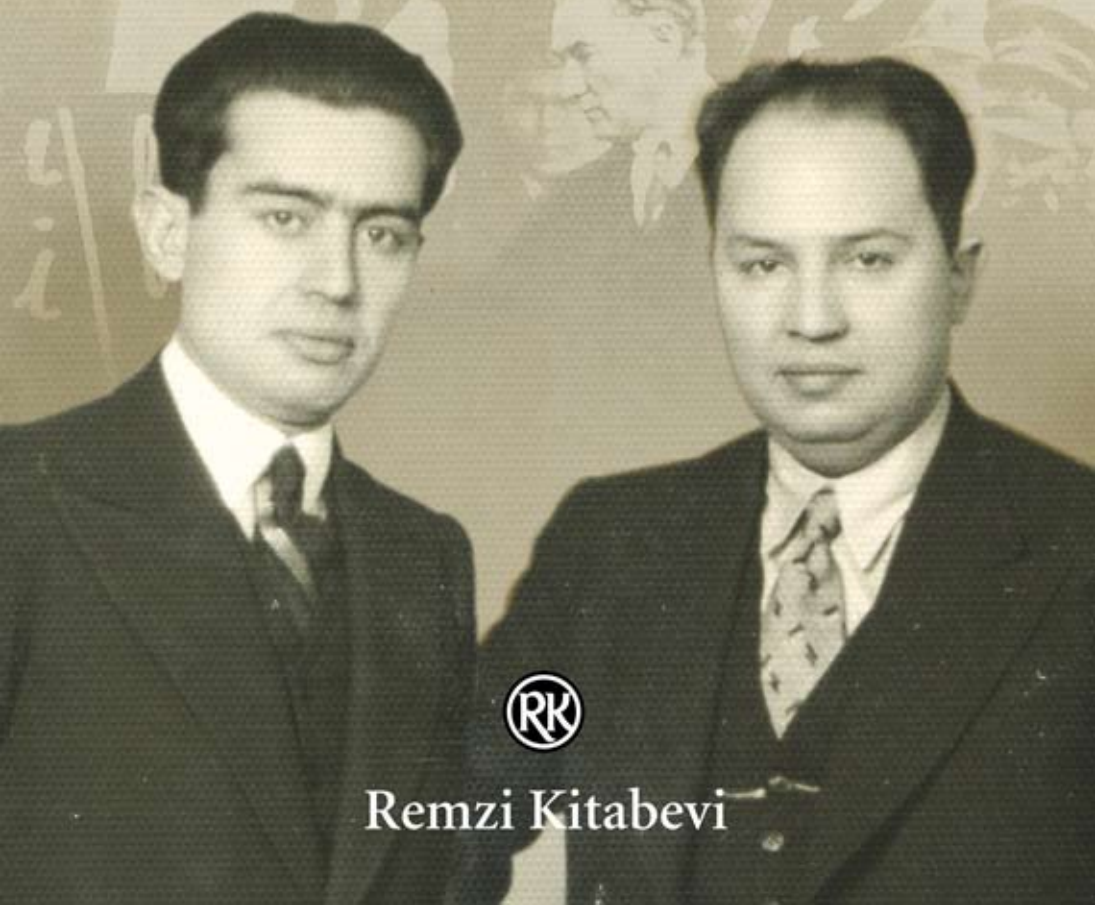

ALTAN ÖYMEN - ONUR ÖYMEN
**BAŞÖĞRETMENİN
YOLUNDA**

Atatürkçü İki Eğitim Gönüllüsü:
Hıfzırrahman Raşit Öymen
Münir Raşit Öymen

Remzi Kitabevi

ALTAN ÖYMEN 1932'de İstanbul'da doğdu. Ankara Atatürk Lisesi'ni ve Siyasal Bilgiler Fakültesi'ni bitirdi. *Ulus*'ta, *Akşam*'da, *Cumhuriyet*'te, *Milliyet*'te ve *Radikal*'de onlarca yıl muhabir, röportajcı, yönetici, yazar, başyazar olarak çalıştı. Anka Ajansı'nı kurdu. Yurt içindeki ve yurt dışındaki radyo ve televizyonlara haber yayınları ve belgeseller hazırladı. Almanya'da basın ataşeliği yaptı. 1961'deki Kurucu Meclis üyeliğinden başlayarak politikada da görevler aldı. Milletvekilliği, bakanlık, parti ve grup yöneticiliği yaptı. Politikada son görevi CHP Genel Başkanlığıydı.

Başlıca ödüller: Sedat Simavi Ödülü II. Dünya Savaşı ve Türkiye adlı belgeseliyle (1990); Çağdaş Gazeteciler Cemiyeti Özel Onur Ödülü (2010); Gazeteciler Cemiyeti Meslek Onur Ödülü (2019); Çankaya Belediyesi Cumhuriyete Değer Katanlar Ödülü (2019); Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Basın Onur Ödülü (2020).

Kitaplar: *Bir Dönem Bir Çocuk, 1930'lar* (2002); *Değişim Yılları, 1940'lar* (2004); *Öfkeli Yıllar, 1950-1955* (2008); ...*Ve İhtilal, 1955-1960* (2013); *Kayıp Yaz ve 01 Adana-80'li Yıllarda Adana* (Tan Oral ile birlikte); *Kuşaklar Arası* (2002); *Mobilya Dosyası* (Uğur Mumcu ile birlikte) (1975).

ONUR ÖYMEN 1940 yılında İstanbul'da doğdu. Galatasaray Lisesi'ni ve Siyasal Bilgiler Fakültesi'ni bitirdi. Aynı fakültede doktora yaptı. 1964 yılında Dışişleri Bakanlığı'na girdi. Merkezde çeşitli görevlerde bulundu. 1974 Barış Harekâtı sırasında Kıbrıs'tan sorumlu şube müdürüydü. 1988'de Kopenhag, 1990 yılında da Bonn büyükelçiliklerine atandı. 1995'te Dışişleri Bakanlığı müsteşarlığı görevine getirildi. 1997 ile Temmuz 2002 arasında Türkiye'nin NATO nezdindeki daimi temsilcisi olarak görev yaptı. CHP'den 2002'de İstanbul, 2007'de de Bursa milletvekili seçildi. 2003-2010 yılları arasında CHP Genel Başkan Yardımcılığı yaptı.

Başlıca ödüller: *Nokta* dergisi Yılın Bürokratu Ödülü (1995); Türkiye Sanayiciler ve İşadamları Vakfı Yılın Hariciyecisi Ödülü (1995, 1996, 1997); *Milliyet* Abdi İpekçi Barış Ödülü (1997); *Nokta* dergisi Yılın Politikacısı Ödülü (2005); Eğitim İş Yılın Başöğretmen Atatürk Onur Ödülü (2018); ADD Uluslararası ilişkiler dalında Yılın Atatürkçüsü Ödülü (2022).

Kitaplar: *Türkiye'nin Gücü* (1998); *Geleceği Yakalamak* (2000); *Silahsız Savaş* (2002); *Ulusal Çıkarlar* (2005); *Çıkış Yolu* (2008); *Demokrasiden Diktatörlüğe* (2011); *Uçurumun Kenarında Dış Politika* (2012); *Bir Propaganda Silahı Olarak Basın* (2014); *Arka Plan* (2016); *Zor Rota* (2017); *Bas-kılara Direnirken* (2020); *Çöküşten Zafere Lozan* (2022).

ALTAN ÖYMEN
ONUR ÖYMEN

BAŞÖĞRETMENİN YOLUNDA

*Atatürkçü İki Eğitim Gönüllüsü:
Hıfzırrahman Raşit Öymen
Münir Raşit Öymen*

Remzi Kitabevi

BAŐÖGRETMENİN YOLUNDA / Altan Öymen – Onur Öymen

© Remzi Kitabevi, 2024

Her hakkı saklıdır.

Bu yapıtın aynen ya da özet olarak
hiçbir bölümü, telif hakkı sahibinin
yazılı izni alınmadan kullanılamaz.

Yayına hazırlayan: Can Gazalcı

Son okuma: Öner Ciravoğlu

Kapak ve iç tasarımı: Ömer Erduran

ISBN 978-975-14-2200-2

BİRİNCİ BASIM: Ekim 2024

Remzi Kitabevi A.Ő., Akmerkez E3-14, 34337 Etiler-İstanbul
Sertifika no: 10705

Tel (212) 282 2080 Faks (212) 282 2090

www.remzi.com.tr post@remzi.com.tr

Baskı ve cilt: Seçil Ofset, 100. Yıl Mah., Matbaacılar Sitesi

4. Cad. No: 77 Bağcılar-İstanbul

Sertifika no: 44903 / Tel (212) 629 0615

İçindekiler

Önsöz.....	9
<i>Yeni Mektep Dergisi ve Mektepçiliğin Kâbesinde, 10; Pedagoji Cemiyeti ve Eğitim Hareketleri Dergisi, 11</i>	

I. Bölüm

Eğitimde Niçin Geri Kaldık?, 13

Eğitim Tarihimize Kısa Bir Bakış.....	15
<i>Kâtip Çelebi, 17; Enderun Mektebi, 17; Sıbyan Mektepleri, 18; Mekteb-i Maarifi Adli, 25; Mektebi Mülkiye, 25; Galatasaray Sultanisi, 26</i>	
Osmanlı İmparatorluğu'nda Misyoner Okulları.....	27
<i>Eğitim Öğretim Bilinci, 29</i>	

II. Bölüm

Mehmet Raşit Bey ve Çocukları, 33

Midilli Yılları.....	36
Mehmet Raşit Bey Ergani'ye Tayin Oluyor.....	38
Mesrure Hanım ve Çocuklarının Trabzon'a Dönüşü.....	39
Trabzon Ufuklarında Savaş Bulutları.....	40
Aile Buluşuyor Ama Sadece İki Aylık Bir Mutluluk İçin.....	41
Akşehir'de Zor Günler.....	42
Trabzon'a Dönüşten Sonra Ailenin Yaşadığı Sıkıntılar.....	42
Okul ve Yağmur Duası.....	43
İstanbul Yeniden.....	44
Hıfzırrahman Raşit Öymen Almanya'ya Gönderiliyor.....	46

III. Bölüm

Atatürk ve Cumhuriyetin Eğitim Devrimi, 49

Cumhuriyet ve Eğitim	54
Hıfzırrahman Raşit Öymen'in Atatürk'le Karşılılaşması ve İzlenimleri	56
Milli Mücadele Yıllarında Çağdaş Eğitime Geçiş	61
İlk Eğitim Hamleleri	63
Enver Ziya Karal Pedagoji Cemiyeti Dergisi 'nde Atatürk'ü Anlatıyor	66
Bağımsızlık	67
<i>Toplumsal Özgürlük, 68; Harf Devrimi ve Sonuçları, 68</i>	
Hilafetin Kaldırılması ve Devrim Yasalarının Kabulü	70

IV. Bölüm

**Cumhuriyet Döneminde Hıfzırrahman Raşit
ve Münir Raşit Öymen'in Girişimleri, 73**

Münir Raşit Öymen'in Almanya'da Öğrencilik Yılları	77
O Yıllarda Almanya	80
Kitap Bavullarıyla Türkiye'ye Dönüş	82
Türkiye'de Eğitim Alanında Esen Devrim Rüzgârı	87
Avusturya'daki Eğitim Reformu ve Kilise'nin Engellemeleri Hakkında Bir Değerlendirme	88
Avusturya'da Muhafazakâr Çevrelerin Görüşleri	90
Avusturya'da Sosyal Demokratlar'ın Görüşleri	92
Öğretmenler İçin Bilgi ve Esin Kaynağı Eğitim Hareketleri Dergisi	94
Pedagoji Cemiyeti Kuruluyor	96
Münir Raşit Öymen'in Öğretmenlik Yıllarından Anıları	98
Hıfzırrahman Raşit Öymen Milletvekili Oluyor	103
Münir Raşit Öymen Dünya Sosyoloji Kongresi'ne Katılıyor	106
Büyük Eğitim Atılımı: Köy Enstitülerinin Temelleri Atılıyor	109
Münir Raşit Öymen'e Göre Köy Enstitüleri	114
Köy Enstitülerinin Kapatılması	116
Münir Raşit Öymen ve Armağan	118

V. Bölüm

İki Eğitim Gönüllüsünün Düşünceleri, 121

Öymen Kardeşler ve Pedagoji	126
İlköğretim Programları Nasıl Geliştirildi?	127
Avrupa'daki Ders Kitaplarında Türk Devrimi	131
Gençlik Ruhunun Genel Yapısı	133
Gençlik Çağının Psikolojisi.....	135
Türkiye'de Siyasal Eğitim Yönünden Çocuk ve Gençlik Dergileri.....	137
Milli Eğitim Şûrası ile İlgili Düşünceler.....	140
Eğitim Fakültesi'nin Kuruluşu	142
Yüz Yıl İçinde Muallim Mektepleri ve Terbiye Hareketleri	144
Milli Eğitimle İlgili Olarak Bazı Öneriler.....	149

VI. Bölüm

Eğitim ve Siyaset, 153

Eğitimin Politikayla İlişkisi.....	157
Alman Tazyiki ve Polonya Maarifi	160
Mücadele Terbiyesi.....	162
Fikir Hürriyeti ve Gazetecilik	163
Akropolün Kırk Haramileri.....	165
Eğitimci Gözüyle İç Savaşlar	167
Kültürseverliğin Neresindeyiz?.....	168

VII. Bölüm

Hıfzırrahman Raşit Öymen'in Ardından, 171

Arkadaşları ve Meslektaşları	188
Eğitimciler	194

VIII. Bölüm

**Hıfzırrahman Raşit Öymen'in Meclis
Konuşmalarından..., 203**

Eğitimle İlgili Konuşmalar.....	205
<i>Maarif Şûrası ile İlgili Görüşmeler, 205</i>	

Üniversitelerle İlgili Kanun Tasarısı Hakkındaki Konuşmalar	207
Çiftçiyi Topraklandırma Yasası.....	212
Ormancılıkla İlgili Konular	215
Demokrat Parti ile Meclisteki Fikir Tartışmaları	216

IX. Bölüm

**Eğitim Alanında Yaşanan Gerilemeler ve
Olumsuzluklar, 219**

Köy Enstitülerinin Kapatılması ve Sonuçları.....	221
Halkevleri'nin Kapatılması ve Öztürkçe'den Uzaklaşılması.....	222
<i>Dil Kurultayları, 223</i>	
Eğitim Alanında Yaşanan Sorunlar	224
Sonuç	227
Kaynakça.....	231
Dizin	234

Önsöz

Cumhuriyetimizin eğitim alanındaki devrimlerinin başlangıcı Kurtuluş Savaşı zamanına rastlar. TBMM, kuruluşundan sonraki Sakarya Meydan Muharebesi'ne hazırlanırken gündemindeki konulardan biri de “eğitim”di.

Meclis, bir yandan askeri alandaki yoğun çalışmalarını sürdürürken bir yandan da bir eğitim kongresinin toplanması için hazırlıklarını tamamlamıştı. Ankara'ya, belirli öğretim kurumlarından öğretmenler davet edilmişti.

16 Temmuz 1921 tarihinde Mustafa Kemal Paşa'nın açılış konuşması ile Maarif Kongresi başlıyor. 250 öğretmen bu kongreye katılmıştı. Kongrenin o zamanki adı Türkiye Muallimler ve Muallimler Kongresiydi. Öğretmenin o zamanın Osmanlıcasındaki karşılığı “muallim”di. Sözcükler o zamanki kadın-erkek ayrımına göre şekillenmişti.

TBMM Başkanı Mustafa Kemal Paşa'nın kongrede yaptığı konuşmasında belirttiği toplantı gerekçesi de aşağıdaki gibiydi. Özetle, şu soruyu sormuş ve cevabını kendi vermişti:

Gerçi bugün maddi manevi güç kaynaklarımızı, milli sınırlarımız içindeki memleketlerimizde işgalci bulunan düşmanlara karşı kullanmak zorundayız. Memleket kültürü için ayrılabilen şey, gelecekteki eğitimimize dayanak olacak bir temel kurmaya yeterli değildir. Ancak yeterli şartlar ve araçlara sahip oluncaya kadar geçecek savaş günlerinde bile dikkatlice hazırlanmış bir millî eğitim programı oluşturmaya ve var olan eğitim teşkilatımızı bugünden daha yararlı bir faaliyetle çalıştıracak ilkeleri hazırlamaya zaman ayırmalı ve çalışmalıyız.

Mustafa Kemal Paşa'nın bahsettiği Türkiye'yi değerlendirirsek cumhuriyetin ilk yıllarında şöyle bir tablo ortaya çıkmaktadır: 1927 yılında okuma-yazma oranı erkeklerde %7, kadınlarda %4. 1935'te okuryazarlık oranı %19,2'ye ve 1940-41 yılında %22,4'e yükselmiş ve yükselmeye devam ediyor.

1940'lı yılların ortalarına kadar 7000 köye okul yapılıyor. Cumhuriyet'in ilanından sonraki 12 yıl içinde ilkokul sayısı %25 artıyor. 1936-1946 yılları arasında %146 artış gösteriyor. Öğrenci sayısındaki artış 1924-1936 arasında %92, 1936-1946 yılları arasında %114.

Osmanlı dönemindeki çok başlı eğitim yerine 1924 yılında kabul edilen tevhid-i tedrisat, yani eğitim birliği kanununa göre medreseler kapatılıyor ve eğitimde birlik sağlanıyor. Yabancı okullar kapatılıyor, azınlık okulları Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlanıyor ve bu okullarda Türkçenin okutulması zorunlu hale getiriliyor.

Öymenler bu koşullarda yetişip Hızırrahman Raşit Öymen Osmanlı'nın son döneminde, Münir Raşit Öymen ise Cumhuriyet'in ilk yıllarında yurt dışına eğitim için gönderiliyorlar. İşte bu kitap babalarımız Hızırrahman Raşit Öymen ve Münir Raşit Öymen'in hayat hikâyeleri Osmanlı İmparatorluğu'nun son ve Cumhuriyet'in başlangıç dönemini yansıtıyor. Her iki kardeş de ilk ve meslek öğrenimlerini Osmanlı İmparatorluğu'nun son yıllarında yaşıyorlar. Atatürk'ün önderliğinde kurulan Cumhuriyet'in ilk kuşak öğretmenleri olarak eğitim devriminde görev alıyorlar. Daha sonra her ikisi de Almanya'da pedagoji alanında yüksek öğrenim görüyor ve Türkiye'ye dönünce Cumhuriyet'in eğitim ordusuna katılıyorlar. O dönemde her iki kardeş de önemli görevler üstleniyorlar ve eserler veriyorlar.

Yeni Mektep Dergisi ve Mektepçiliğin Kâbesinde

Hızırrahman Raşit Öymen'in ilk öğretmenlik yıllarında yayımlanmaya başladığı *Yeni Mektep* dergisi Türkiye Cumhuriyeti'nin üst makamlarında büyük ilgiyle karşılanıyor. Atatürk, Hızırrahman Raşit Öymen'e özel bir mektup göndererek bu çalışmalarını kutluyor ve bu yoldaki araştırmalarını sürdürmesini istiyor.

Hızırrahman Raşit Öymen'in önemli çalışmalarından biri de Avusturya'da 20. yüzyılın başlarında gerçekleştirilen büyük eğitim reformu hakkında kaleme aldığı *Mektepçiliğin Kâbesinde* kitabıdır. Bu kitapta Avusturya'nın diğer Avrupa ülkelerinden önce nasıl büyük bir eğitim reformu gerçekleştirdiği, tutucu çevrelerin bu reformu engellemek için neler yaptıkları anlatılıyor. Bu kitap, Avusturya'nın eğitim reformu hakkında dünyada yayımlanan ilk iki kitaptan biri olarak, bu nedenle yurt dışında da ilgi uyandırıyor.

Hıfzırrahman Raşit Öymen'in Milli Eğitim Bakanlığı'nda üst düzeyde görev aldığı bir dönem var. Daha sonra Cumhuriyet Halk Partisi'nden Bolu milletvekili seçiliyor. O dönemde, Meclis'te CHP'nin Müstakil grubunun üyesi oluyor. Bu gruba üye olan milletvekillerinin görevi, çeşitli konularda kendi hükümetlerini ve partilerini eleştirmek. Tek parti döneminin sonlarına denk gelen 1940'lı yıllarda Hıfzırrahman Raşit Öymen'in Mecliste yaptığı eleştiriler yalnız eğitim alanını değil toprak reformu gibi farklı alanları da kapsıyor.

Pedagoji Cemiyeti ve Eğitim Hareketleri Dergisi

Münir Raşit Öymen ise Milli Eğitim Bakanlığı'nın bir sınavını kazanarak Yüksek Pedagoji Okulu'nda öğrenim görmek üzere Almanya'ya gönderiliyor. Orada geçirdiği başarılı dört yıl içinde dört kitap yazıyor. Daha sonraki meslek hayatında bir taraftan öğretmenlik yaparken bir taraftan da yazdığı kitaplarla ve makalelerle bilgilerini ve düşüncelerini paylaşıyor. Münir Raşit Öymen, 1947 yılında Pedagoji Cemiyeti'nin kurucularından biri oluyor ve 18 yıl boyunca da bu cemiyetin genel sekreterliğini yapıyor. Eğitim alanında pek çok kongreler düzenliyor, kitaplar yazıyor, çeviriler yapıyor, konferanslar veriyor ve bu arada yıllarca *Pedagoji Cemiyeti Dergisi*'ni yayımlıyor. Pedagoji Cemiyeti'nin yayımladığı kitapları kendi kitaplarının yanı sıra Türkiye'nin çeşitli bölgelerindeki öğretmenlere ulaştırıyor.

Ülkemizde eğitim ve kültür alanlarında Atatürk devrimlerinden uzaklaşmayı amaçlayan çevrelerin eylemlerine karşı Hıfzırrahman Raşit Öymen ve Münir Raşit Öymen, Cumhuriyet ilkeleri doğrultusunda ki çabalarını ve direnişlerini sürdürüyorlar.

Münir Raşit Öymen, yurt dışında düzenlenen bazı toplantılara da katılıyor. Bunların arasında Alman Sosyoloji Cemiyeti'nin 1957 yılında düzenlediği kongresi de var. Orada Milletlerin Entegrasyonu başlıklı bir sunum yapıyor. Bu sunumu çok ilgi uyandırıyor ve bu derneğe üye olarak davet ediliyor.

Hıfzırrahman Raşit Öymen'in 1955 yılında yayımlamaya başladığı ve 25 yıl kesintisiz olarak sürdürdüğü *Eğitim Hareketleri* dergisi, Türkiye'de eğitim alanında büyük yankılar uyandırıyor. Türkiye'nin her yerindeki öğretmenlere eğitim alanındaki çalışmalarını dünyadan ve Türkiye'den örnekleri ile anlatan değerli bir yayın hâline geliyor. Bu

dergide yalnız kendisinin yazdığı makale sayısı 250 civarındadır. Diğer pek çok önemli yazar da bu dergide makalelerini yayımlıyorlar, Münir Raşit Öymen de bunlardan biri. Onun da 30 civarında makalesi yayımlanıyor.

Böylelikle her iki kardeş de Türk eğitimine büyük hizmetlerde bulunuyorlar. Elinizdeki bu kitapta, Osmanlı İmparatorluğu'ndan Cumhuriyet devrimlerine kadar Türkiye'de eğitim alanındaki gelişmeler anlatılırken iki kardeşin hayat hikâyeleri, düşünceleri, eserleri ve yaptıkları da özetleniyor.

Kitabın kapağını tasarlayan ve iç tasarımını yapan Remzi Kitabevi yöneticisi Ömer Erduran'a, kitabın hazırlanmasında büyük emeği geçen Yayın Koordinatörü Öner Ciravoğlu'na ve Remzi Kitabevi çalışanlarına, *Eğitim Hareketleri* dergisinin yayımlanmasında yıllarca Hıfzırrahman Raşit Öymen'e katkıda bulunan ve derginin son ve özel sayısını yayımlayan Abbas Güçlü'ye, bu kitabın hazırlanmasında emeği geçen Hasibe Tuna'ya, Merve Karadayı Aksu'ya ve Buse Sena Bartınhoğlu'na içtenlikle teşekkür ederiz.

Trabzon'un geçmişi ile ilgili yaptığı çalışmalar, Ankara ve Midilli'de yaptığı araştırmalar nedeniyle Örsan K. Öymen'e ve Hıfzırrahman Raşit Öymen'in *Mektepçiliğin Kâbesinde* kitabını Latin harflerine çevrilmesine yaptığı katkı dolayısıyla Mete Hacıoğlu'na çok teşekkür ediyoruz.

Kitabın değerli editörü Can Gazalcı'ya da teşekkür borçluyuz.

Altan Öymen – Onur Öymen

I. BÖLÜM

Eğitimde Niçin Geri Kaldık?

Atatürk'ün daha Kurtuluş Savaşı sonuçlanmadan başlattığı eğitim devrimi belki de diğer bütün devrimlerinin hareket noktasını oluşturuyor. Çünkü o Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşünün ve yıkılışının temelinde her şeyden önce eğitim alanında diğer devletlerin gerisinde kalınmasının yattığına inanıyor.

Atatürk'ün başlattığı eğitim devriminin değerini daha iyi anlayabilmek için Osmanlı döneminde eğitimin durumuna ve sorunlarına kısaca bakmak gerekiyor.

Eğitim Tarihimize Kısa Bir Bakış

Osmanlı Devleti'nin başlangıç dönemlerinde eğitimin durumunu 1931 yılında yazdığı bir kitapta anlatan Nafi Atuf, özetle şunları yazıyor: “Kayıhan Türkleri Selçuk Türk Devleti'nin çöküşü üzerine Bursa civarında Osmanlı Türk devletini kurduktan sonra İslam dini hükümleri dairesinde hak ve adalet dağıtmak vazifesine mükellef âlimleri yetiştirmek üzere İznik'te sonra da Bursa'da medreseler açtılar.”⁽¹⁾

Akıl ile şerî, yani ‘nakil çarpıştığı zaman akıl ile mi yoksa nakil ile mi hareket edilmesi lazım geleceği’ konusu İslam âleminde uzun tartışmalara yol açıyor. “İlk İslam âlimlerince, bir mesele önünde akıl ile ayet ve hadis hükümleri karşı karşıya geldiği zaman aklın icabına göre hareket edilmesi kabul edilmiş olduğu hâlde gitgide, yalnız şeriat hükümleriyle hareket olunması tercih ediliyor.”⁽²⁾

(1) Kansu, Nafi Atuf, *Türkiye Maarif Tarihi*, Muallim Ahmet Halit Kütüphanesi, 1930-1931, s. 11.

(2) agy.

İslam âlimlerinin çoğu, eserlerini Arapça yazdılar.

“İslam medeniyetinin fikri ürünleri, çoğunlukla, Arap olmayan İslamlar, bilhassa İranlılar ve Türkler tarafından fakat Arap lisanıyla yazılıyor.

Arapça bütün İslam medreselerinin ilim dili olduğu gibi Osmanlı medreselerinin de ilim dili oldu. Türkçe, medreselerin orta ve yüksek kısımlarına kabul edilmedi. Halk mektepleri olması icap eden sıbyan mekteplerinde ise ancak ilmihal lisanı (davranış bilgisi) olarak tutunabildi.”⁽¹⁾

“Medresenin dini düşüncelerinden doğan bir özelliği de ana dilini, milli hisleri bağrına kabul etmemiş olmasıdır.

II. Mehmet İstanbul’u aldıktan sonra genişleyen Osmanlı Devleti sınırları içinde halkın haklarını korumak ile görevli hâkimler ile orduya gerekli olan tabiplerin, mühendislerin yetiştirilmesi için medreselerin gereği ortaya çıktı. Özellikle Maveraünnehir âlimlerinden olup Türkiye’ye davet edilen Ali Kuşçu ile Molla Hüsrev’in çabalarıyla Fatih medreseleri teşkilatı kuruldu.

Bu medreselerde kelim ilmi, fıkıh usulü, hadis, tefsir gibi din dersleri yanında mantık, riyaziyat ve felsefe okutulurdu. Bu sıralarda Avrupa’da Rönesans devri başlamış; İtalya’da olduğu gibi Fransa’da da milli lisan fikri yerleşmişti.

I. Süleyman devrinde medrese teşkilatında bir değişiklik yapıldı. Süleymaniye Camii civarında tıp ve matematik tahsiline mahsus olmak üzere birtakım medreseler vücuda getirildi. Örneğin tabipler için bir tıp medresesi ve onun yanında da bir Darüşşifa inşa edildi ve caminin civarında dört büyük medrese de yapıldı. Süleymaniye’de yapılan bu müesseseler harp fenlerinin başlangıçları olan riyaziye ilimlerinin tahsiline tahsis olundu.

Medrese ilk zamanlarında, hiç olmazsa şer’i ve Arabi ilimlerde âlimler yetiştirirdi. Fakat I. Süleyman’dan sonra bütün devlet teşkilatında baş gösteren karışıklık ve kötü yönetim medreseye de girmişti. Medreselerinin semtlerini bile bilmeyen müderrisler ortaya çıktığı gibi doğar doğmaz kendilerine müderrislik rütbesi verilen ulema oğullarından oluşan bir beşik uleması zümresi türedi. Medreseler, cehalet, haset, tez-

(1) Kansu, Nafi Atuf, agy.

vir muhiti oldu. Yeniçerilerle el ele vererek sarayın fesadı ile birleşerek her türlü yeniliğe düşman bir vaziyet aldılar.”⁽¹⁾

Kâtip Çelebi

“17. yüzyılda hakikat yolunu göstermek isteyen bazı müderrisler çıkmıştır. Fakat bunların içinde bilhassa Kâtip Çelebi’dir ki Avrupa ilimlerinden istifade ederek medrese zihniyetini cesaretle ve nüfuzla eleştirmiştir... Kâtip Çelebi, Batı ilmini Türkiye’ye sokmak için çalışan ilk ilim adamlarımızdandır.”⁽²⁾

Osmanlı İmparatorluğu’nda saltanat mensuplarıyla halkın eğitimi arasında büyük farklar olduğu görülüyor. İmparatorluğun yükseliş döneminde padişahların şehzadelik yıllarından itibaren iyi bir eğitim görmesine önem verilirdi. Devrin en önemli âlimleri şehzadelerin eğitimiyle görevlendirilirdi. Fatih Sultan Mehmet, şehzadeyken Hoca Akşemsettin ve Molla Gürani gibi ünlü âlimlerden eğitim almış, Arapça, Farsça, Latince, Sırpça ve Rumca öğrenmişti. Bilime yakın ilgi duyuyor ve bilim adamlarını destekliyordu. 15. yüzyılda Fatih Sultan Mehmet zamanında sarayda açılan Enderun Mektebi’nde devlet yönetiminde görev alacaklara eğitim verilirdi. Devletin yüksek memur ihtiyacını büyük ölçüde Enderun karşılıyordu.

Enderun Mektebi

“Osmanlı Tarihinde Enderun Mektebi eskiden devletin Harbiye Mektebi durumundaydı.”⁽³⁾

Ancak orada da bilinmesi farz olunan dini meselelerin öğrenilmesi birinci vazife addolunurdu.

Gerileme döneminde ise Osmanlı İmparatorluğu diğer alanlarda olduğu gibi eğitimde de büyük devletlerin gerisinde kaldı.

II. Mahmut döneminde eğitim düzeyinin yetersizliği anlaşılmış ve bir reform sürecinin başlatılması düşünülmüştü. 1824 yılında çıkarılan bir fermanla İstanbul’daki bütün erkek çocukların ilkokul düzeyindeki sıbyan mekteplerine gitmeleri zorunlu kılındı. İki yıl son-

(1) Kansu, Nafi Atuf, age., s. 16-20.

(2) age., s. 21.

(3) age., s. 25.

ra, 1826'da bu zorunluluk bütün ülkedeki erkek çocukları kapsayacak hâle getirildi.⁽¹⁾

Sıbyan Mektepleri

“Sıbyan mekteplerinin hedefleri, kuruluşlarındaki amaç dini idi. Ana, baba çocuklarını akılları ermeye başlayınca okutmakla yükümlüydüler. Bu sıbyan mekteplerinde okutulan dersler Arapça bir alfabeye ile Kuran ve çocukların anlamaktan aciz kaldıkları sözde Türkçe bir ilmihâlden ibaretti.

Kız ve erkek çocukların karma olarak devam ettikleri mahalle mektepleri vardı. Fakat çoğunlukla oğlanlarla kızların mektepleri ayrı ayrı idi.”⁽²⁾

Aynı yıllarda sıbyan okullarından bir üst düzeyde eğitim verecek olan rüştiyeler kuruldu. Ancak bu yolla eğitim düzeyini yükseltme girişimleri beklenen sonucu vermedi.

Tanzimat Fermanı'nı izleyen yıllarda eğitime önem verilmeye çalışılıyor. Ancak o dönemle ilgili önemli eleştiriler de var. Hıfzırrahman Raşit Öymen, Tanzimat dönemindeki eğitim çalışmalarını taklitçilikle eleştiriyor. Bazı araştırmacılar da o dönemde ilköğretime yeterince ilgi gösterilmeden daha çok orta öğretim alanında çalışmalar yapıldığını belirtiyorlar. 1848 yılında öğretmenlerin yetiştirilmesi için kurulan Darülmualim okulunun medresenin etkisi altında kaldığını kaydediyorlar.

1851 yılında Encümen-i Daniş adında bir kurum oluşturuluyor. Bu kurumun amacı, ders kitaplarını telif veya çeviri olarak hazırlamaktı. Encümen-i Daniş'in 40 asli, 40 da yedek üyesi olacaktı. Her birinin Arapça ve Farsçanın yanında Batı dillerinden çeviri yapabilecek düzeyde yabancı dil bilmesi şartı aranıyordu. Fransız Akademisi'nin çalışma usullerini örnek alan bu kurul, Islahat Fermanı'nın ilan edildiği 1856 yılında padişahın da hazır bulunduğu bir törenle ve Sadrazam Mustafa Reşit Paşa'nın nutkuyla açıldı. Bu arada, 1856 Islahat Fermanı'nın, eğitim bakımından incelenirse Tanzimat Fermanı'yla bütün tebaa hakkın-

(1) Altunya, Niyazi, *Türkiye'de Eğitimin Son 100 Yılı*, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2020, s. 14.

(2) age., s. 28-29.

Altan Öymen ile Onur Öymen'in birlikte kaleme aldıkları bu kitap, Osmanlı İmparatorluğu'nun son yıllarında dünyaya gelen, eğitimlerini savaş koşullarının sıkıntıları içinde tamamlayarak öğretmen olan ve Cumhuriyet'in eğitim devriminde gönüllü olarak görev alan babaları Hıfzırrahman Raşit ve Münir Raşit Öymen kardeşlerin hayat hikâyelerini, çalışmalarını, düşüncelerini ve eserlerini anlatıyor.

Her iki kardeş de devlet tarafından gönderildikleri Almanya'da yüksek öğrenimlerini başarıyla tamamladıktan sonra Türkiye'de öğretmenlerin ve öğrencilerin en çağdaş bilgilerle donatılarak eğitilmeleri için büyük çaba göstermişler, yazdıkları veya Türkçe'ye çevirdikleri kitap ve makalelerle, yayımladıkları dergilerle, verdikleri konferanslarla öğretmenlerin ve öğrencilerin çağdaş düşüncelerle yetiştirilmesine katkıda bulunmuşlardır.

Cumhuriyetin hedeflediği laik eğitimin hayata geçirilmesi, Köy Enstitülerinin, Millet Mekteplerinin ve Halkevleri'nin kurulması gibi büyük hamlelerin sıralandığı bu kitap, eğitimdeki atılımların daha sonraki dönemlerde nasıl birer birer feda edildiğinin örneklerine de yer vermektedir.

*Ön kapak: (Soldan sağa)
Münir Raşit Öymen,
Hıfzırrahman Raşit Öymen*

www.remzi.com.tr

ISBN 978-975-14-2200-2

9 789751 422002

KDV'den muaftr